

Kopócsy Anna

Két paletta

**Czóbel Béla és
Modok Mária**
Újra együtt

Czóbel Múzeum, Szentendre,
2022. X. 30-ig

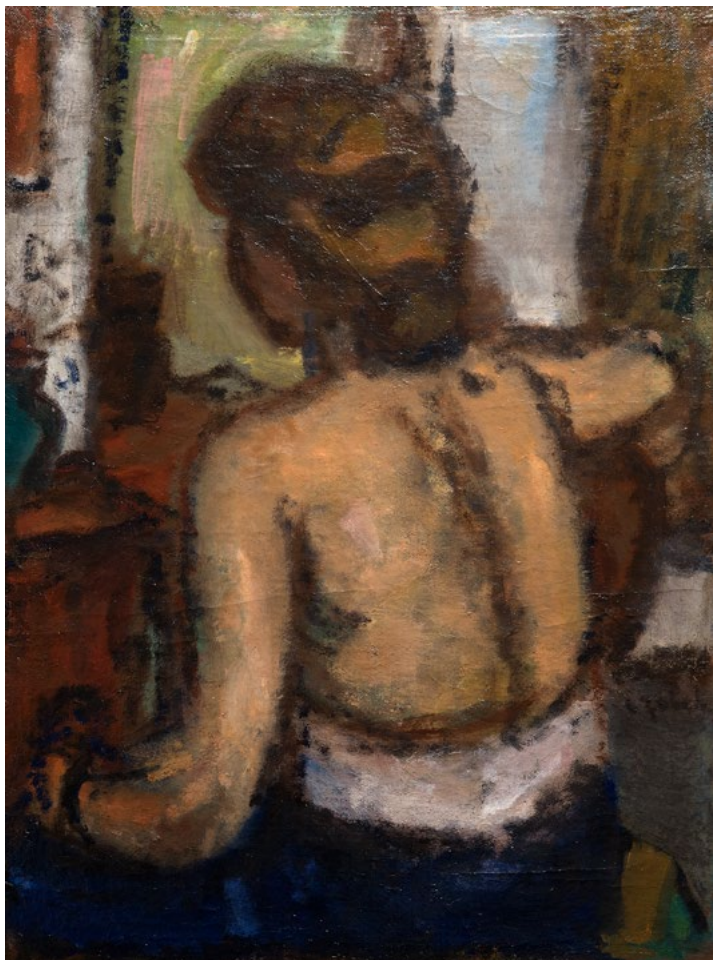
„Ma reggel két detektív jelent meg a gróf Tisza István ucca 18. számú ház V. emeletén Perlaki Ede lakásán. A vármegyei tisztviselő éppen az Államépítészeti Hivatalba készülődött, hogy hivatalos óráját megkezdje, amikor a detektívek felszólították, hogy kövesse őket a rendőrségre. A tisztviselő, aki pénteken még hivatalában dolgozott, és nyilván nem tudott az ellene indított házivizsgálatról, sápadtan, megdöbbenve hallotta a detektívek felszólítását, majd amikor meglátta megrémült feleségét, megnyugtatta és azt mondta, hogy nyilván valami félreértésről lehet szó, majd megígérte, hogy délből a rendes időben hazasiet.” Magyarország, 1938. december 18.

Perlaki Edéről, Modok Mária első férjéről szól a kissé bulvárízű tudósítás, a cikkben említett megrémült feleség ennek megfelelően Modok Mária volt. Perlaki Edének nem sikerült tisztázni a félreértést, végül beismerte tettét, melynek eredményeképpen 1940 novemberében szabadult feltételesen fegyházbüntetése alól. Vallomása szerint nyolc éven át sikkasztott, azaz pontosan azóta, amióta összeházasodott feleségével, akinek műtermes házat építtetett Szentendrén (amely később Czóbel-házként vált ismertté), és akinek művészi karrierjét minden erővel támogatta anyagilag is. A köztük lévő viszonyról jól árulkodnak a visszaemlékezők, amikor a férjről mint Modok Mária Edéjéről tesznek említést, aki kedves, művészszerető ember volt. Ez a viszony fordult meg később, amikor Modok elvált börtönviselt férjétől, és hozzáment Czóbel Béla festőművészhez. Ettől ő lett Czóbel Béla Máriája egészen 1971-ben bekövetkező haláláig.

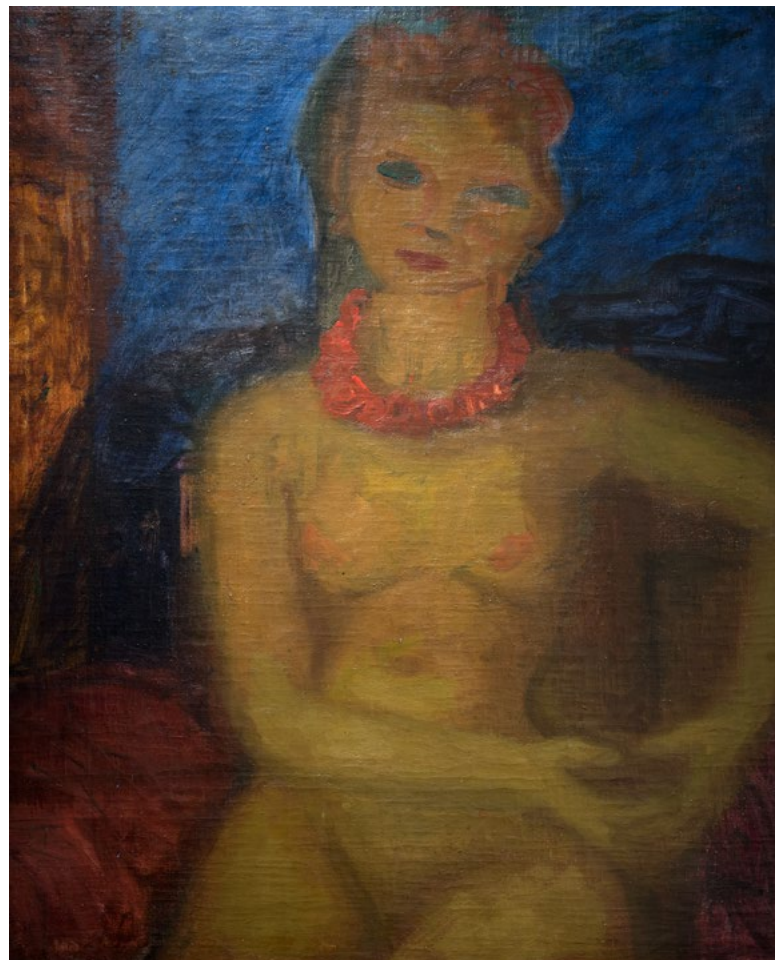
A festő-műzsa viszonyt feldolgozó hazai szakirodalomban rendszeresen fókuszba kerül a Modok-Czóbel-kapcsolat elemzése. Ebben Perlaki Edéről legutóbb már tényyszerűen említik, hogy miután megtudta, hogy Mária hozzáment Czóbelhez, öngyilkosságot követett el. Modok ezáltal a végzet asszonyaként tűnik fel, akiért versengtek volt és leendő férjei. Izgalmas dolog, hogy a visszaemlékezésekben Perlaki Ede egyszer csak eltűnik a képből, mintha sosem lett volna. (Ebben nyilvánvalóan benne volt az a szégyenérzet, amely az ilyen esetekkel együtt jár, és amiről nem illik beszélni. Modok erre az időszakra a művészeti közéletből is kivonult, legközelebb két év után sötét, keserű hangulatú képeivel az 1940 novemberi KUT-kiállításon jelentkezett.) Az igazság

↑
MODOK Mária a kertjében fest,
újságfotó

↑
CZÓBEL Béla:
Hátakt (Mária), 1941,
olaj, vászon, 85×63 cm
Fotó: Berényi Zsuzsa
HUNGART © 2022

↗
MODOK Mária:
Sárga akt, 1937,
olaj, vászon,
101×81,5 cm
Fotó: Berényi Zsuzsa
HUNGART © 2022

azonban az, hogy akár elkövetett öngyilkosságot, akár nem, Perlaki 1945 elejéig életben volt, sőt egy levéltári dokumentum szerint 1943-ban hivatalosan is elismerte, hogy volt egy 1915-ben született, házasságon kívüli fia. Az utolsó hírek arról szólnak, hogy a nyilas uralom áldozata lett, Logodi utcai lakásából vitték el, és feltehetően a Kapás utcai nyilasházban többedmagával kivégezték.

Czóbel először 1936-ban járt Szentendrén, ahol megismerte Modokékat is. Fennmaradt levelezésük szerint egy nyiladozó kapcsolat alakult, melyet Modok francia utazása pecsételt meg, majd Czóbel hazatelepülése és a házasság. Ugyanakkor egy 1937 decemberében Párizsban feladott képeslapon Czóbel amellet, hogy biztatja Máriát a művészi munkára, melegen üdvözli férjét is. Tehát a fent említett háttéresemények kicsit más színezetet adnak a látszólag szokásos történetnek. Abban, hogy a Czóbel-Modok-kapcsolat realizálódhatott, nagy szerepe volt Perlaki sikkasztásának és bebörtönzésének. Modok maga nem sokra tartotta Czóbel előtti műveit, nagyon rossz körülmények között őrizte vásznait, nem szívesen mutogatta. Mintha nullázni szeretne volna korábbi életét, tiszta lappal akart indulni.

E hosszúra sikerült, a körülmények tisztázására írt bevezető után térjünk rá a kiállításra, amely nem bonyolódik bele a művészpár közötti kapcsolat elemzésébe, melyet korábban oly sokan, főleg a női festők visszaemlékezései nyomán (Szántó, Gráber) emlegettek, többek között amiatt, hogy Mária mennyire alárendelt szerepet játszott Czóbel mellett a házasságukban. Helyette két egyenrangú alkotó bemutatkozását nyújtja közös témakörökben. Ez azért is releváns megközelítés, mert rögtön rávilágít a művészi szemléletmódjuk különbözőségére, de a párhuzamosan egymás mellett futó életművek egymást inspiráló erejére is. És noha feltűnő, hogy Modoknak mennyire sok kis képe van, hogy nagy

vásznakat új házassága alatt nemigen készített, néha az az érzésünk, hogy jóval bátrabban kísérletezett férjénél, aki saját életműve súlya alatt nem nagyon mert letérni a biztosnak látszó, jellegzetes piktúráról. Cserében ő volt a rivaldafényben, felesége pedig visszahúzódva, szinte névtelenül, mégis szabadon alkotta meg műveit. Ugyanakkor nem hallgatható el, hogy a korai időszak nagy méretű művei után Czóbel mellett inkább műtermi hulladéknak tekinthető vászondarabok jutottak Máriának erre a kísérletezésre. Mária új helyzetét plasztikusan jellemzi Bényi László szentendrei műteremlátogatása kapcsán 1945-ben: „Közben Czóbelné Modok Mária is előkerül. Munkáit Czóbel mester képeivel együtt megcsodálva és a választékos ízlésű műterem vendégszeretét élvezve, nem tudtuk róla eldönteni, hogy mint festőművész vagy mint háziasszony kitűnőbb-e.” (Szentendre, a művészváros. *Fényszóró*, 1945. IX. 26.)

A tematikai párhuzamok mellett a főteremben az egyéni kibontakozás útját jelölte a kurátor, Muladi Brigitta egy-egy emblematikusnak tekinthető művel, alapvetően időrendben és topografikusan tagolva az életműveket. Ez már önmagában jó ötlet, mert mutatja, hogy mire ez a házasság létrejött, már két kiforrott, részben ugyanazokhoz a helyszínekhez kötődő (Nagybánya, Párizs) festői pálya alakult. Szerencsés lett volna akár ezzel indítani a kiállítást, de a helyszín adottságaiból következett, hogy a belső, reprezentatív, nagy termet használja erre a rendező. A többi részben pedig tematikus felosztás szerint, a már említett módon prezentálják a műveket.

Fontos tematikai csoportot jelentenek az önarcképek. Czóbel egyik korai, rembrandtos, öntudatos önarcképével a festészet klasszikus vonulatába helyezte el magát. Vele szemben sorakoznak a kis méretű Modok-önportrék, jobbára grafikák, személyesek, inkább modelljük aktuális lelkiállapotára utalnak. (Igazából egyszer sem

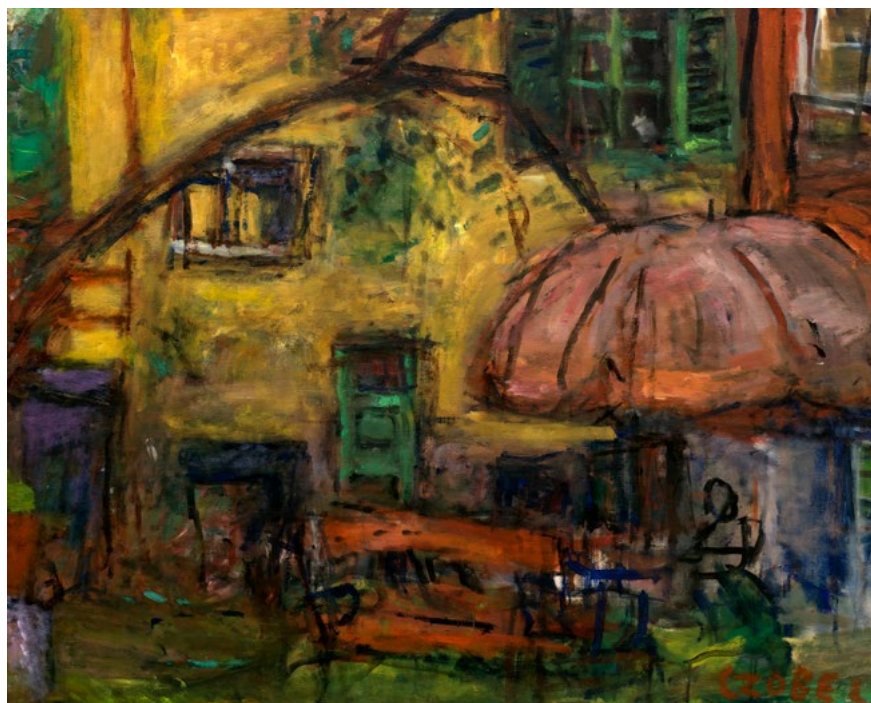

utal a foglalkozására, nem látjuk ecsettel, palettával pózolni, noha 1938-ból ismerünk olyan fotót róla, mely a *Pesti Napló*ban jelent meg, ahol klasszikus festőpózban, de kifejezetten csinosan, nyilván az alkalomra felöltözve mutatja magát.) Ugyanakkor hatásosan ellenpontosza az együtttest egy nagyobb méretű, 1940 körülre datált, olaj önarcképe. Expresszionistán festett, a szemlélődő attitűddel ellentétben szinte széteső női arcot mutat, zaklatott lélekállapotot közvetít. Fontos megjegyezni, hogy ezek az önarcképek eredetileg női portréként szerepelnek, tehát nem a nagy nyilvánosság számára készült művekről van szó, és önarcképként való azonosításuk utólagosnak tűnik.

Az egyik hosszúkás térben kiállított művek a *Vörös gyöngyök* című csoportosulnak Modok nagy méretű gyöngyosoros aktképét (1937) állítva a központba. A gyöngyosor szerepeltetése – mely az art deco női portrék izgalmas kelleke volt – egy feltárulkozó, erotikus beállítású akton merész vállalkozásnak tekinthető egy női művésztől. Ez a gyöngyosor több képen is előfordul mint motívum, csendéleti elemként is, ő maga is hasonlót visel az imént említett, 1938-as portréfotóján és még más művein is. Modok szerepelt a Tamás Galéria 1938-as, *Mai fiatalok* című tárlatán aktjával (talán épp ezzel). Szinte egyedüli nőként tartozott ahhoz a nemzedékhez, melyet Bene Géza, Hincz Gyula, Gadányi Jenő vagy Barcsay Jenő képviselt. Számára egy ilyen akt bemutatása kö-

↑
 MODOK Mária: *Város*, 1960-as évek,
 olaj, vászon, 38×47 cm
 Fotó: Berényi Zsuzsa
 HUNGART © 2022

CZÓBEL Béla: *Mária a kertben*, 1963,
 olaj, vászon, 81×100 cm
 Fotó: Berényi Zsuzsa
 HUNGART © 2022

↑
 CZÓBEL Béla:
 Párizsi utca, 1925
 után, olaj, vászon,
 74x90 cm
 Fotó: Berényi Zsuzsa
 HUNGART © 2022

moly téttel bírt az említett festők között. (Nagy méretű, figurális képek festése nők részéről szokatlan volt ebben az időben. A sztereotípiák szerint még mindig a virág-csendélet volt a legmegfelelőbb női műfaj.)

A szemben lévő falra többek között Czóbel erotikus aktjai kerültek. Czóbel Béla avantgárd bohém festők között szocializálódott, és nyilván azokat a szokásokat tette magáévá, amit művésztársai. A modellel való szexuális viszony természetes volt. A szexualitás különös hangsúlyt kapott ebben az időszakban, a férfi szexualitása és teremtő művészi ereje a 19. század óta egymást erősítő jelenségek voltak. Ha közelebbről vizsgáljuk a női festők lehetőségeit ebben az avantgárd közegben, meglepően lehangoló képpel találkozhatunk: a művészházaspárok esetében rendszeres volt a női társ hátrébb sorolása a kapcsolaton belül (lásd többek között a Hébuterne-Modigliani- vagy a Halicka-Marcoussis-házaspárt).

Modok Mária házasságuk első idejében nemcsak felesége, de modellje is lett férjének. Ezekből a művekből is kapunk ízelítőt az egyik sarokban. Annak ellenére, hogy a háború időszakában születtek a művek, vagy talán épp azért, belső, biztonságot nyújtó otthoni terek, tárgyak kerülnek a központba. Czóbel képein Mária általában olvas,

Mária pedig csendéleteiben Czóbel jellegzetes tárgyaival érzeteli jelenlétét. Ebben a kis méretű térben sikerült érzékeltetni a kettejük közötti szoros kötődést.

A többi teremben alapvetően Czóbel művei dominálnak, kivéve az egyik legfontosabbat, ami az *Az a bizonyos absztrakció* címet viseli. Czóbel két háború közötti tengerképei, városképei vannak párhuzamba állítva a 60-as évekbeli, Párizsban készített Modok-kompozíciókkal. A tenger és a bárkák hullámozása Modoknál amorf formai ritmusokká válik, az utcaképek rácsszerkezetéből ismétlődő geometrikus hálórendszer lesz. Modok városképeivel kapcsolódik az európai absztrakt expreszszionizmushoz, köztük egyik jelentős képviselőjéhez, Vieira da Silvához. Az az érzésünk, mintha Modok teljesítette volna ki Czóbel művészetét, legalábbis ezt sugallják e párosítások.

Az újragondolt Czóbel-sorozat egyik etapjaként is felfogható ez a tárlat. Részben muzeológiai, illetve attribúciós kérdésekre is keresi a választ. A múzeumba került Modok-hagyaték átnézése során bukkant a kurátor egy újabb, kétoldalas, korai Czóbel-műre, melyet szintén megtekinthetünk a tárlaton. Remélhetőleg az izgalmas kiállítást nemsokára tudományos katalógus is kíséri majd.

Források
 Fogolytörzskönyvek és nyilvántartások. HU BFL-VII. 101.c - fegyenc. II. - 2019
 Perlaki Ede nyilatkozata fa ügyében. Közjegyzői iratok. HU BFL - VII. 191. a - 1943 - 0266